Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.25, maj 2026

Indledningen er redigeret af Stine Guldahl Holst og Krista Stinne Greve Rasmussen
Tilsyn ved ph.d. Vibeke A. Pedersen

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstredegørelse og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2026

Indledning til

"Livs-Ordet til os af Jesu Mund" , "Livet og Dogmatiken" , "Guds 'Hvad' og 'Hvorledes'" og "N. F. S. Grundtvig til X. i Berlings-Avisen Nr. 253"

ved Sasja Emilie Mathiasen Stopa

Indhold

1 Baggrund og anledning
1.1 Martensens kritik af grundtvigianismen
1.2 Grundtvigs lyriske modsvar
2 Indhold
2.1 "Livet og Dogmatiken"
2.2 "Guds 'Hvad' og 'Hvorledes'"
2.3 "Livs-Ordet til os af Jesu Mund"
2.4 "N. F. S. Grundtvig til X. i Berlings-Avisen Nr. 253"
3 Efterliv
4 Anvendt litteratur

1 Baggrund og anledning

1.1 Martensens kritik af grundtvigianismen

Sjællands biskop Hans Lassen Martensen udsendte i oktober 1863 bogen *Til Forsvar mod den saakaldte Grundtvigianisme*, som i løbet af to måneder udkom i fem oplag. I bogen tager han livtag med Grundtvig og grundtvigianismens kristendomsforståelse, som han beskriver som en "Opdagelse om Forholdet mellem det mundtlige Gudsord og dettes Forhold til den hellige Skrift" (Martensen 1863b, s. 2). Med udgangspunkt i

det lutherske skriftprincip gør han op med Grundtvigs fremhævelse af den mundtlige overlevering i form af den apostolske trosbekendelse på bekostning af den bibelske overlevering. Jo længere væk kirken bevæger sig fra sit udgangspunkt blandt de første kristne, desto mere har den ifølge Martensen behov for Bibelen, der som "det fuldgyldige og fuldstændige Aabenbaringsdocument" (Martensen 1863b, s. 65) kan modsige traditionens forvanskning af det kristne budskab.

Som konkret anledning til sin bog nævner Martensen, at hans ordinationstale, udgivet den 5. maj under titlen *Apostlenes Inspiration* (Martensen 1863a), er blevet udlagt som "en 'Bandbulle' mod 'den saakaldte Grundtvigianisme'" (Martensen 1863b, s. 1). Det gik op for ham, da han læste Grundtvigs artikel "Lys-Ordet og Livs-Ordet i Vorherre Jesu Christi Menighed", der udkom i *Dansk Kirketidende* i slutningen af maj (Grundtvig 1863a).

Ved at benytte udtrykket *opdagelse*, som gentages flere gange, synes Martensen indirekte at henvise til Søren Kierkegaards spottende betegnelse for Grundtvigs nye forståelse af kristendommen som "den mageløse Opdagelse og det levende Ords Abracadabra" (Kierkegaard 1846, s. 27). Martensen kalder desuden denne forståelse for den "saakaldte kirkelige Anskuelse" (Martensen 1863b, s. 2); en betegnelse, der har vundet indpas i eftertiden (jf. fx Prenter 1983). Begge betegnelser henviser til den nye kristendomsforståelse, som Grundtvig præsenterer i sit polemiske skrift *Kirkens Gienmæle* fra 1825. Heri formulerer han i kamp med teologiprofessor H.N. Clausen for første gang sin opfattelse af den apostolske trosbekendelse og indstiftelsesordene i dåb og nadver, der lyder i menigheden, som kristendommens faste grundvold (Grundtvig 1825).

1.2 Grundtvigs lyriske modsvar

Til skuffelse for mange tog Grundtvig ikke direkte til genmæle mod Martensens bog. I stedet offentliggjorde han i oktober tre digte i *Dansk Kirketidende*: "Livet og Dogmatiken", "Guds 'Hvad' og 'Hvorledes'", og "Livs-Ordet til os af Jesu Mund". Digtene går indirekte til kamp for Grundtvigs kristendomsforståelse imod Martensens forståelse, som Grundtvig slår i hartkorn med en overordnet tendens til at betone Bibelens betydning på bekostning af det levende ord – et kardinalpunkt allerede i hans strid med den rationalistiske teologi og Clausen i 1820'erne.

Som svar på de tre digte trykte Berlingske Tidende den 29. oktober 1863 en større kritisk artikel under overskriften "Pastor Grundtvigs tre Digte", der var undertegnet med det anonyme "X". Grundtvig svarede på artiklen den 4. november, ligeledes i Berlingske Tidende, og fik et svar tilbage den 9. november "Til Kirkemanden N. F. S. Grundtvig".

Ud over de tre digte og avisindlægget findes digtet "Mellemleddene", der blev trykt posthumt i *Dansk Kirketidende* i 1880. Heri referer Grundtvig spydigt til sig selv som "Kirkemanden" (Grundtvig 1880). Digtet henter sin titel fra Martensens bog, der henviser til A.G. Rudelbachs kritik af grundtvigianismens "falske Umiddelbarhed", som giver sig udslag i en manglende sans for de historiske mellemled (Martensen 1863b, s. 82). Den kritik må have lydt særdeles skarp i Grundtvigs øre, eftersom den kom fra hans tidligere medsammensvorne, Rudelbach, og desuden lagde sig tæt op af hans egen kritik af Clausen for med sin bibelbesættelse at se bort fra historien.

2 Indhold

2.1 “Livet og Dogmatiken”

I sit første digt “Livet og Dogmatiken”, der består af 13 strofer, kridter Grundtvig banen op for den kamp, som han længe har kæmpet, om hvorvidt kristendommen har sit grundlag i *det skrevne ord* i Bibelen, udlagt af lærde teologer, eller i *det levende ord*, der bekendes i menigheden. Grundtvig opstiller en modsætning mellem den lærde dogmatik og livet i betydningen det kristne liv, der hviler på håbet om evigt liv. Med sin kritik af dogmatikken sigter han indirekte til biskop Martensen, der i 1849 som teologiprofessor havde udgivet *Den christelige Dogmatik*.

Grundtvig indleder digtet med at spørge, om livet har sin rod i dogmatikken (strofe 1), men fastslår straks, at selv hos “grundlærde Mænd” nedbrydes livet af lærdom (strofe 2). Kun håbet om det evige liv er i stand til at bringe “Lys i Skyggedalen” (strofe 3), og dette håb kan ikke indfanges af “Øieblikkets Dogmatik”, der forvitrer og forgår (strofe 4). Som modpol til den lærde mands dogmatik fremhæver han dernæst i strofe 6 og 7 bondens visdom og kvindens klogskab, der viser sig i deres grundfaste tro på det erfaringsstridige budskab om, at Gud formår at skabe “Evigt Liv af grundklar Død” (strofe 6). Er man som bonden og kvinden blevet oplyst om livsordet, Kristus, kan man smile ad dogmatikken, der forholder sig som et spinkelt siv til det kristne livs rodfæstede egetræ (strofe 8).

I digtets sidste fem strofer udfolder Grundtvig modstillingen mellem det skrevne ord og den mundtlige forkyndelse. Han kritiserer de dygtige penneførere for forgæves at fastholde, at kristendommen ikke lever af, “hvad vi hører” (strofe 11). I næstsidste strofe cementerer han sin pointe med hjælp fra Paulus' modstilling mellem det døde bogstav, repræsenteret ved dogmatikken, og livet skabt af ånden, der bor i Guds ord: “Slaae ihjel, det kan Bogstaven,/ Skabe Liv, det kan kun Aanden” (strofe 12).

2.2 “Guds ‘Hvad’ og ‘Hvorledes’”

I sit andet digt “Guds ‘Hvad’ og ‘Hvorledes’”, som består af 10 strofer, angriber Grundtvig teologerne, der bor i “Selv-Klogskabs Land” (strofe 1). De spørger kritisk ind til Guds ord og beskylder de troende, der tror på hans løfte om evigt liv, for at være enfoldige. Titlen refererer spotsk til Martensens bog, hvori han hele 21 gange stiller det kritiske spørgsmål “hvorledes?”.

Som i “Livet og Dogmatiken” opstiller Grundtvig en skarp modsætning mellem den levende tillid til Guds ord og tilbedelsen af det døde bogstav og hævder, at teologerne fejlagtigt betragter Guds ord som “*Bogstavskrift*” (strofe 6). Som eksempel på denne lærde tilgang nævner han farisæeren Nikodemus fra Johannesevangeliet, der stiller Jesus det tilsyneladende fornuftige spørgsmål om, hvordan man kan blive genfødt i dåben, når man allerede er blevet født én gang (strofe 7; Joh 3,1-21). Heroverfor understreger Grundtvig, at dåbens genfødsel går over menneskets forstand. Han fremhæver den fred og glæde, der fostres af tilliden til Guds frelse, og opfordrer den kristne til at spørge sit hjerte, om livet er i troen, fremfor at stille spørgsmålet “*Hvorledes* og *Hvordan*” (strofe 9), som kun Gud kan besvare.

2.3 “Livs-Ordet til os af Jesu Mund”

I sit tredje og sidste digt beskriver Grundtvig det "Troens Ord af *Jesu* Mund", der udgør kirkens hjørnesten (strofe 1). Digtet er ikke præget af samme kritiske brod som de foregående to digte, men fremstår i stedet som en bekendelse til troen på Jesus Kristus, der som livsordet kommer mennesket i møde ved dåben og nadveren. "Pagtens, Troens, Daabens Ord" (strofe 10), der henviser til den apostolske trosbekendelse, formidler Helligånden og etablerer menigheden som "Guds Folk" (strofe 4), der er knyttet sammen af "*samme* Herre, Tro og Daab" (strofe 11).

Grundtvig nævner menneskets syndefald og den skyld, som ethvert menneske dermed har pådraget sig, men fastslår, at selvom Jesus Kristus er både dommer og frelser, giver han i dåb og nadver mennesket tilgivelse for synd og håb om evigt liv (strofe 5). I modsætning til dogmatikken, som Grundtvig i det første digt beskriver som flygtig og ubestandig, fastslår han i dette digt, at såvel synden og hjertesorgen som frelsen er det samme "Igaar, idag, imorgen" (strofe 6).

2.4 "N. F. S. Grundtvig til X. i Berlings-Avisen Nr. 253"

I sit indlæg i Berlingske Tidende forsvarer Grundtvig sig mod en anonym kritik af sine digte, der blev trykt i samme avis seks dage tidligere under overskriften "Pastor Grundtvigs tre Digte" (1863a). Forfatteren, der kalder sig X, kritiserer Grundtvig for ikke at svare ordentligt på Martensens *Til Forsvar mod den saakaldte Grundtvigianisme* og tolker det som udtryk for ligegyldighed eller ligefrem ringeagt over for biskoppen.

Dernæst gennemgår X de tre digte kritisk: "Livet og Dogmatiken" understreger forskellen mellem lære og liv eller mellem dogmatik og personlig tro, som ingen dog ifølge X bestrider. I stedet drejer striden sig om, hvorvidt Jesus Kristus selv eller apostlene og den senere kirke har beskrevet dåbspagten. Dernæst påpeger X, at Grundtvig selv har bidraget med en ny dogmatik, som er videnskabeligt begrundet, og derfor må kunne tåle kritik og ikke kan nøjes med at beråbe sig på følelser og henvise til "Livserfaringer" (1863a, sp. 8). I "Guds 'Hvad' og 'Hvorledes'" misforstår Grundtvig ifølge X ligeledes Martensens kritik, der fastslår, at grundtvigianismen overbetoner troens 'Hvad', dvs. selve dåbspagtens formular, på bekostning af spørgsmålet om, hvorledes der tros. X understreger, at frelsen ikke afhænger af bestemte formuleringer, men af om man står i "et personligt Discipelforhold" (1863a, sp. 9) til ham, der har indstiftet dåben. Det tredje digt forstår X som en afvisning af, at gudsordet også er et oplysningsord, og at evangeliet i både skriftlig og mundtlig form hører med til nådemidlerne, der formidler frelse. I stedet fremhæver grundtvigianerne udelukkende de to protestantiske sakramenter, dåb og nadver. Forfatteren nævner, at også professor H.N. Clausen har kritiseret denne grundtvigianske "Sakramentkirke" (1863a, sp. 9), der minder foruroligende meget om den katolske kirke. Han sætter punktum for artiklen med en kritik af Grundtvigs nedlandende stil i forhold til både Martensen og Clausen.

I sit svar tager Grundtvig tilsyneladende ikke kritikken af sin injurierende facon til efterretning. I hvert fald indleder han med at understrege sin status som "en af Danmarks navnkundigste Skjalde i dette Aarhundrede og Jubellærer i Folkekirken" (Grundtvig 1863b, sp. 5). Martensen derimod er "en langt yngre og mindre navnkundig Forfatter" (Grundtvig 1863b, sp. 5), hvad end han så er biskop på Sjælland eller præst på Anholt. Med sit skrift lykkes det ham kun at opspile tarmene

på Grundtvig og grundtvigianerne, ikke at give en velbegrundet kritik af deres kristendomsforståelse. Ifølge Grundtvig drejer uenigheden sig grundlæggende om, hvorvidt "*Bogstav-Skrift* kan have samme Virkning i Salighedens Sag som Ordet af Guds Mund med alle Aandens glødende Tunger" (Grundtvig 1863b, sp. 5). Grundtvig nægter på gravens rand at deltage i en pennefejde med de veludrustede "Bogstav-Helte" (Grundtvig 1863b, sp. 5) og har derfor svaret som skjald, dvs. som digter. Til slut griber han fat i den anonyme forfatters svidende beskrivelse af ham som "en Mand, der dog lader sig kalde en Kirkens Biskop" (1863a, sp. 9). Grundtvig understreger, at han ikke anerkender nogen nuværende biskopper i betydningen overhyrder for menigheden, men at han af kongen er blevet tillagt rang af biskop, såkaldt titulær biskop, ved sit 50-års præstejubilæum i 1861.

Blot fem dage senere, den 9. november, svarede den anonyme forfatter Grundtvig i indlægget "Til Kirkemanden N. F. S. Grundtvig" (1863b). Heri gentager han sin kritik af Grundtvig for at svare som skjald og dermed ikke tage stilling til sagen som dogmatiker og desuden for at bruge et "Magtsprog" fremfor egentlige argumenter. Ifølge X vil Grundtvig afskaffe den evangelisk-lutherske folkekirke for at give plads for "en grundtvigsk Frikirke, *som Ingen veed hvad er*" (1863b). Han hævder, at Grundtvig svøber sig i en gammelmandskåbe af fornemhed og navnkundighed og spørger, hvad mon den unge Grundtvig ville have sagt til dette. Endelig udfordrer han Grundtvigs forestilling om sig selv som biskop og stiller spørgsmålstegn ved, hvorvidt det at være blevet tilkendt rang af biskop giver mulighed for at benytte titlen biskop.

3 Efterliv

I Grundtvigs levetid blev "Livs-Ordet til os af Jesu Mund" genoptrykt som salme i *Fest-Psalmer* og blev dermed i modsætning til de to øvrige digte anerkendt som andet og mere end et lejlighedsskrift. Salmens metriske form er Lutherstrofen, dvs. ottelinjede jambiske strofer med rimskema ababccd, som ifølge Jørgen Fafner er den hyppigste sangform hos Grundtvig (Fafner 2000, s. 267). På dette kendte og brugte versmål har salmen hurtigt kunnet komme i brug. I *Fest-Psalmer* foreslås den afsunget på melodien til "Nu fryde sig, hver Christen Mand", hvormed enten kan menes Johann Walters melodi fra 1524 eller J.P.E. Hartmanns romantiske melodi, der blev komponeret i 1860 (Glahn 2000, s. 153).

"Livet og Dogmatiken" og "Guds 'Hvad' og 'Hvorledes'" blev først genoptrykt i *Psalmer og aandelige Sange*, der udkom efter Grundtvigs død og dermed på behørig afstand af striden med Martensen og den mystiske X.

4 Anvendt litteratur

- Fafner, Jørgen (2000) *Dansk vershistorie,* bind 2: *Fra romantik til modernisme*. København.
- Glahn, Henrik (2000) *Salmemelodien i dansk tradition 1569-1973*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1825) *Kirkens Gienmæle mod Professor Theologiæ Dr. H. N. Clausen*. København.

- Grundtvig, N.F.S. (1863a) “Lys-Ordet og Livs-Ordet i Vorherre Jesu Christi Menighed” i *Dansk Kirketidende,* nr. 22, sp. 347-358.
- Grundtvig, N.F.S. (1863b) “N. F. S. Grundtvig til X. i Berlings-Avisen Nr. 253” i *Den til Forsendelse med de Kongelige Brevposter privilegerede Berlingske politiske og Avertissments-Tidende,* nr. 258, den 4. november, sp. 5-6.
- Grundtvig, N.F.S. (1868) *Fest-Psalmer,* 9. oplag. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1880) “Mellemleddene” i *Dansk Kirketidende,* sp. 557—559.
- Grundtvig, N.F.S. (1868-1881) *Psalmer og Aandelige Sange*. København.
- Kierkegaard, Søren (1846) *Afsluttende uvidenskabeligt Efterskrift*. København.
- Martensen, H.L. (1849) *Den christelige Dogmatik*. København.
- Martensen, H.L. (1863a) *Apostlenes Inspiration: Tale ved Præstevielse i Fruekirke den 29. April 1863*. København.
- Martensen, H.L. (1863b) *Til Forsvar mod den saakaldte Grundtvigianisme*. København.
- Prenter, Regin (1983) *Den kirkelige anskuelse. En indførelse i N.F.S. Grundtvigs folkelige og kristelige grundtanker*. Christiansfeld.
- “Pastor Grundtvigs tre Digte” (1863a) i *Den til Forsendelse med de Kongelige Brevposter privilegerede Berlingske politiske og Avertissments-Tidende,* nr. 253, den 29. oktober, sp. 7-9.
- “Til Kirkemanden N. F. S. Grundtvig” (1863b) i *Den til Forsendelse med de Kongelige Brevposter privilegerede Berlingske politiske og Avertissments-Tidende,* nr. 262, den 9. november, sp. 6.